

I

Ze was pas achttien, toch besepte Sophia Alexander maar al te goed hoeveel er de afgelopen vier jaar, sinds de nazi's in 1933 de macht hadden gegrepen, was veranderd. Ook in háár leven, al was ze niet Joods maar arisch, zoals dat tegenwoordig heette. Wie zelfs maar één Joodse grootouder had, door geloof of herkomst, werd als niet-arisch beschouwd.

Nadat haar moeder inmiddels twee jaar geleden ziek was geworden, was Sophia's leven grondig overhoop gehaald. Ze was pas zestien geweest toen haar moeder aan tuberculose bleek te lijden. In het eerste jaar na de diagnose was ze thuis verpleegd, maar nu lag ze in het sanatorium, even buiten Berlijn. Sophia bezocht haar meerdere malen per week. Theresa, haar zusje van zestien, ging minder vaak, en hun vader had het zo druk met zijn werk dat hij amper tijd had om zijn vrouw te bezoeken. Maar ook al had ze het druk met school, Sophia zag altijd kans om in haar vrije uren naar haar moeder te gaan. Theresa en zij gingen naar dezelfde school, Sophia zat in haar

eindexamenjaar. Maar terwijl zij een voorbeeldige leerling was en uitstekende cijfers haalde, had Theresa een gruwelijke hekel aan school.

Monika, hun moeder, was een schat; een frêle schoonheid met een groot warm hart. Ze aanbad haar dochters, maar haar gezondheid was altijd broos geweest, ook al voordat ze ziek werd. Wanneer Sophia bij haar langsging voerde ze lange serieuze gesprekken met haar moeder en ze las haar ook vaak voor, terwijl Monika met gesloten ogen in bed lag. Pas wanneer ze in slaap was gevallen sloot Sophia het boek en ging ze naar huis. Ze had haar moeder beloofd dat zij voor haar jongere zusje en hun vader zou zorgen en aan die belofte had ze zich gehouden. Door de omstandigheden was ze versneld volwassen geworden en op haar achttiende had ze leren autorijden. Van haar vader mocht ze zijn auto gebruiken om bij haar moeder op bezoek te gaan en dat scheelde een hoop tijd, het sanatorium lag nogal afgelegen.

Thomas Alexander, Sophia's vader, had naam gemaakt als chirurg en een eigen privékliniek opgezet. Patiënten kwamen uit heel Europa naar hem toe voor de meest gecompliceerde ingrepen. Hij gold als een buitengewoon bekwaam en veelzijdig arts. Des te frustrerender vond hij het dat hij zijn eigen vrouw niet kon genezen. Hij bleef echter hopen dat ze dankzij rust en de juiste medicatie volledig zou herstellen. Sophia maakte zich daarentegen ernstig zorgen. Haar moeder leek zo zwak. Ze sliep een groot deel van de tijd, maar wanneer haar oudste dochter de kamer binnenkwam was ze op slag klaarwakker en begonnen haar ogen te stralen.

Thuis hield Sophia haar zusje nauwlettend in de gaten, want dat was hard nodig. Hun vader had het te druk met zijn werk, en daar maakte Theresa maar al te graag misbruik van, net als van de afwezigheid van haar moeder, door naar hartenlust te flirten. En met succes. Alle mannen vielen voor haar charmes, constateerde Sophia met verbazing. Zelf was ze, net als hun moeder, juist verlegen en terughoudend. Met haar reusachtige groene ogen die altijd ernstig keken en haar donkere haar was ze een aantrekkelijke verschijning, maar de mannen die voor Theresa vielen zagen haar niet eens. Terwijl ze welbeschouwd knapper was dan haar zusje met haar fijngetekende aristocratische trekken, haar ranke hals en sierlijke figuurtje. Maar Theresa kleedde zich opvallend en deed er alles aan om bij de mannen in de smaak te vallen. Net als hun moeder had ze weelderig, bijna witblond haar dat golvend over haar schouders viel. Haar onberispelijke roomblanke huid verstopte ze onder een dikke laag poeder, haar lippen stiftte ze vuurrood. Ze had ogen zo blauw als de zomerhemel, haar stralende lach onthulde een perfect gebit en ze koketteerde met haar verleidelijke rondingen. Ondeugend als ze was hield ze de mannen en jongens die hun bewondering niet onder stoelen of banken staken meedogenloos aan het lijntje.

Sophia's donkere haar viel sluik over haar schouders. Ze was lang en slank, net als hun vader, en zoals ze hun moeder had beloofd zag ze er streng op toe dat haar zusje geen domme dingen deed. Tot ergernis van Theresa.

Niet dat ze met haar geflirt kwaad in de zin had. Het ging vanzelf, ze was zich er amper van bewust hoezeer ze

de mannen opwond met haar natuurlijke uitstraling. In de ogen van haar vader was het allemaal volmaakt onschuldig, dus hij maakte zich geen zorgen. In tegenstelling tot haar moeder en Sophia. Monika vond dat Theresa maar beter zo snel mogelijk kon trouwen voordat ze in de problemen kwam. Ze had een sterke man nodig, beweerde ze, een echtgenoot die haar in het gareel wist te houden. Maar ze was pas zestien, nog veel te jong om te trouwen. Bovendien moest ze eerst haar school afmaken. Dus totdat hun moeder weer thuiskwam had Sophia geen andere keus dan voor waakhond spelen.

Dat Monika nu al een jaar in het sanatorium lag viel het hele gezin zwaar en dat gold vooral voor Sophia. Theresa miste haar moeder net zo goed, maar dat belette haar niet om van het leven te genieten. Ze vond het heerlijk om te gaan dansen, ook al kreeg ze daar vanwege haar leeftijd maar zelden de kans toe. Door Monika's ziekte was er een eind gekomen aan de ontvangsten die zij en haar man regelmatig hadden georganiseerd, aan de chique diners waarbij de dames in het lang waren verschenen. Tegenwoordig glipte Theresa soms de kleedkamer van haar moeder binnen om haar japonnen te passen. Wanneer ze door Sophia werd betrap kreeg ze de wind van voren.

'Dat zijn mama's kleren! Trek uit die jurk! Voordat je er een scheur in maakt!'

Monika bezat diverse creaties van Parijse ontwerpers, andere waren afkomstig van bekende kleermakers in Berlijn. Als vooraanstaand chirurg was Thomas met zijn vrouw een graag geziene gast bij galavoorstellingen, concerten en andere spraakmakende gebeurtenissen. Sophia

had er altijd van genoten om haar ouders tijdens de formele diners die ze gaven, te midden van hun prominente gasten, op de dansvloer te zien.

Ze wist dat haar vader innig veel van haar moeder hield, maar dat hij haar door zijn drukke werkkring niet zo vaak kon bezoeken als hij zou willen. Om hem een handje te helpen werkte ze na school en in het weekend als vrijwilliger bij hem in de kliniek. Daarnaast hield ze het huishouden draaiende. Haar vader was vol bewondering voor de manier waarop ze dat deed, praktisch en efficiënt, altijd opgewekt en vol toewijding. Ze had een zorgzame natuur en wilde na haar eindexamen de verpleegstersopleiding gaan doen zodat ze haar vader in de ok zou kunnen assisteren.

Theresa's droom was trouwen en kinderen krijgen. Ze had haar toekomstige echtgenoot nog niet ontmoet, maar genoot van alle aandacht die mannen aan haar besteedden, als bijen die rond een prachtige bloem zoemden. Geen man kon haar weerstaan.

De jongens op school vond ze niet echt interessant, toch kon ze het niet laten ook met hen te flirten. Sophia was aanzienlijk minder vlot toeschietelijk. Zij verwachtte van mannen meer dan alleen bewondering. Voor haar geen vrijblijvend gepraat, maar gesprekken met diepgang. Ze was geïnteresseerd in de nieuwste ontwikkelingen op medisch gebied, in de geavanceerde technieken die haar vader in zijn werk toepaste, en ze wisselde graag van gedachten over de boeken die ze had gelezen, doorgaans over onderwerpen die de meeste mannen niet konden boeien. En hoewel haar vader haar had gewaarschuwd

niet over politiek te praten begon ze toch regelmatig over de onrustige tijd die het land doormaakte. Naarmate de macht van de nazi's groeide werd de politiek hoe langer hoe meer een gevoelig onderwerp. In 1934 had Adolf Hitler die het jaar daarvoor tot bondskanselier was gekozen zichzelf tot Führer benoemd. Thomas moest niets van zijn ideeën hebben, maar hij hield zijn opvattingen vóór zich, ook tijdens zijn werk. Hij had diverse hooggeplaatste nazi's behandeld en ook de Führer zelf ontmoet. Politiek interesseerde hem niet, zijn hart lag bij de geneeskunde.

De veranderingen die het land doormaakte baarden Sophia al jaren zorgen. Joden en ook mensen die slechts voor een deel Joods waren werden buitengesloten en gediscrimineerd. Het was allemaal begonnen in 1933, Sophia was destijds veertien, toen Joden van de ene op de andere dag niet langer werkzaam mochten zijn als docent, hoogleraar, rechter en ambtenaar. Bij haar op school waren diverse leraren met stille trom vertrokken. Het had haar met een schok doen beseffen wat er gaande was. Enkele maanden later werden Joden uit de wereld van de schone kunsten geweerd, weer wat later mochten ze geen grond meer bezitten en niet langer werkzaam zijn in de journalistiek. Dat alles voltrok zich in nog geen jaar tijd. Tegen het eind van 1933 werden dak- en werklozen naar de concentratiekampen gestuurd die in de omgeving van München waren verrezen, zoals kamp Dachau. In 1936 werd Sachsenhausen, niet ver van Berlijn, in bedrijf genomen, en Buchenwald een jaar later, in 1937. Er werd niet openlijk over gesproken, maar de geruchten die de

ronde deden lieten geen ruimte voor twijfel. Sophia had de verhalen gehoord van een klasgenootje, dat haar oom, die journalist was, er met haar vader over had horen praten. Ze juichten de oprichting van de kampen toe, vertelde het klasgenootje, als een manier om de samenleving te ontdoen van onwenselijke elementen, een van de doelstellingen van de nazi's.

In 1934, Sophia was toen vijftien, hoorde ze dat Joden niet langer recht hadden op gezondheidszorg en dat het beroep van advocaat door hen niet meer mocht worden uitgeoefend. En nadat Hitler zichzelf tot Führer had uitgeroepen werden Joden ook uit het leger verbannen. Ze verloren hun staatsburgerschap en het werd hun verboden met ariërs te trouwen. Al een paar maanden daarvoor waren ook beroepen als boekhouder en tandarts voor Joden verboden verklaard. De lijst van verboden beroepen werd met de dag langer. Sophia's vader moest voor zijn gezin op zoek naar een andere tandarts omdat de hunne het land verliet in de stellige overtuiging dat de beroepsverboden nog maar een begin waren, dat de situatie voor Joden nog aanzienlijk ongunstiger zou worden. Dat leek Sophia's vader een erg sombere, extreme voorspelling.

Sophia had het er soms over met haar moeder. Ondanks haar geïsoleerde positie, ver van de praktijk van alledag, was Monika diep geschokt. Sommige dokters die Thomas en zij kenden waren Joods. Maar volgens Sophia's vader hadden die niets te vrezen. Ze waren hoogopgeleid, werden gerespecteerd en deden belangrijk werk, net als hij. Het kon niet anders of artsen zouden niet door een *Berufsverbot* worden getroffen. Daarvoor waren ze

bovendien veel te hard nodig, beweerde hij. En hij mopperde tegen Sophia dat ze zich niet met dat soort dingen moest bezighouden. Maar Sophia's moeder deelde haar zorgen over de grimmige doelstellingen van de partij die met Hitler aan de macht was gekomen.

'Hoever zullen ze gaan, denk je?' vroeg Sophia haar op een dag. Ze waren alleen, dus ze konden vrijuit praten.

'Ik neem aan dat de grens inmiddels wel bereikt is. Maar ik heb zo te doen met alle mensen die werkloos zijn geworden! Met al die huishoudens waar geen geld meer binnenkomt. Volgens mij is het gewoon spierballenvertoon. De nazi's willen laten zien hoe machtig te zijn. Mettertijd zullen ze de regels wel weer versoepelen.'

Daar was Sophia niet zo zeker van. Maar dat zei ze niet hardop, omdat ze haar moeder niet nog ongeruster wilde maken. Net zomin als ze haar moeder vertelde hoe ze had gezien dat mensen in de stad werden bijeengedreven en weggevoerd, vaak ouders met kinderen die door de politie genadeloos werden afgeranseld.

Met elk jaar dat verstreek verdwenen er meer mensen die Sophia kende. Allemaal Joden. Vrienden van haar vader waren hun baan kwijt: een tandarts, een boekhouder, een bekende journalist. Ze hadden geen van allen ook maar iets misdaan. Hun enige 'misdrijf' was dat ze Joods waren.

Zelfs bij haar in de klas werd door sommige leerlingen op de Joden afgegeven, terwijl zij eerder met hen bevriend waren geweest. Het voelde zo verkeerd, zo hypocriet. Hoe konden vrienden van de ene op de andere dag veranderen in vijanden?

‘Praat er met papa maar niet over,’ waarschuwde Monika haar dochter niet voor het eerst, en Sophia beloofde zich aan haar waarschuwing te houden. Haar vader was trouwens toch niet in politiek geïnteresseerd. Voor hem draaide alles om zijn werk, zijn kliniek. Hij leefde in zijn eigen wereld, die voornamelijk bestond uit zijn operatiekamer waar hij elke dag opnieuw levens redde. Welk geloof zijn patiënten beleden deed er voor hem niet toe. Wie ziek was had recht op zorg. Wie geopereerd moest worden kon op hem rekenen. Ziekte was de grote gelijkmaker, die ook Sophia’s moeder niet had gespaard. Haar vader was vóór alles medicus, volledig toegewijd aan zijn patiënten.

Sophia was van jongs af aan altijd in opstand gekomen tegen elke vorm van onrechtvaardigheid, ze werd gedreven door compassie met minderbedeelden, bijna alsof ze zich schuldig voelde omdat zij het thuis zo goed hadden. Het was iets wat Theresa maar raar vond en waar ze haar grote zus om uitlachte. ‘Waarom geef je je kleren niet aan die arme stumperds?’ vroeg ze plagend. ‘Ik denk trouwens niet dat ze er blij mee zouden zijn.’

Sophia kledde zich eenvoudig, in gedekte tinten, ze vond het niet prettig om op te vallen. In tegenstelling tot Theresa, voor wie de Parijse garderobe van hun moeder maar al te verleidelijk was. En nu Monika in het sanatorium werd verpleegd hing Theresa de japonnen van haar moeder in haar eigen kast met het voornemen ze terug te hangen wanneer Monika weer thuiskwam. Sophia zag het meteen wanneer haar jongere zus iets van hun moeder droeg, al was het maar vanwege de dure materialen die

veel te ouwelijk waren voor een meisje van haar leeftijd: tassen van krokodillenleer, exquisite glacéhandschoenen, truien met een borduurwerk van kraaltjes, een jas met een perfecte pasvorm. Maar Theresa was dol op mooie kleren en ze wilde niets liever dan er volwassen uitzien. Hun vader had geen oog voor dat soort dingen en doordat Sophia vaak niet thuis was kon Theresa ongestoord haar gang gaan.

Het huis waarin ze woonden was van alle gemakken voorzien en door Monika smaakvol ingericht met kunst die Thomas en zij van familie hadden geërfd of op veilingen hadden gekocht. Ze hadden het huis destijds tegelijk met de kliniek ernaast laten bouwen. Met zijn royale afmetingen was de fraaie villa passend voor een man met de maatschappelijke positie die Thomas had verworven. Sophia schaamde zich dat het hun aan niets ontbrak. In haar ogen was de weelde waarin ze zich wentelden bijna provocerend, iets wat hen op een negatieve manier onderscheidde van mensen die het minder goed hadden.

Zelfs als kind had ze zich altijd aangetrokken gevoeld tot het geloof en ook dat maakte haar thuis tot een buitenbeentje. Haar vader gaf openlijk toe dat hij niet in God geloofde. Thomas Alexander geloofde in de wetenschap, in de geneeskunde, in de vaardigheden van een chirurg, niet in een hogere macht. Theresa vond het saai in de kerk en kwam er zo min mogelijk. Monika's geloof was juist sterker geworden sinds ze tuberculose had. Ze praatte er soms over met haar oudste dochter. Sophia's geloof in God was onwankelbaar, iets wat haar vader een vroeger kindermisje verweet, dat hij uiteindelijk

had ontslagen omdat ze zijn dochter indoctrineerde met opvattingen die hij niet deelde en die hij als onzin, zelfs gevaarlijke onzin, beschouwde. Het vertrek van haar kind-meisje had Sophia veel verdriet gedaan, maar haar overtuigingen waren er niet door veranderd. Integendeel, haar geloof was alleen maar sterker geworden. Het was iets wat ze doorgaans vóór zich hield, maar ze ontleende er veel steun aan, veel kracht en troost. Soms ging ze in haar eentje naar de kerk om voor haar moeder te bidden. Wanneer ze daarna naar het sanatorium ging leek het altijd alsof haar moeder zich iets beter voelde. Maar ondanks korte perioden van licht herstel was Monika's gezondheid het afgelopen jaar steeds brozer geworden. Sophia was bang dat ze haar moeder zou verliezen. Monika zelf onderging haar ziekte kalm en gelaten, ze deed haar best om haar dochter gerust te stellen. Dus Sophia klampte zich vast aan de hoop dat haar moeder spoedig weer naar huis zou mogen. Dat was ook wat haar vader verwachtte en hij was altijd eerlijk, hield Sophia zichzelf voor. Een goed mens, ook al geloofde hij niet in God.

Wanneer Sophia was bijgesprongen in de kliniek met het doen van simpele karweitjes om de verpleging te ontlasten, of wanneer haar moeder zwakker leek dan anders, liep ze soms even de kerk niet ver van hun huis binnen. De korte wandeling hielp haar afstand te nemen van de pijn en het verdriet die ze bij de patiënten had gezien. In de kleine kerk heerste een serene stilte en ze vond er altijd troost. Ze vertelde niemand over die bezoeken.

Aan de kerk was ook een klooster verbonden, de non-

nen begroetten haar altijd hartelijk. Gaandeweg was Sophia een vertrouwd gezicht geworden. Ze werd vriendelijk toegeknikt wanneer de nonnen 's avonds naar de kerk kwamen voor de vespers of wanneer ze daarna terugliepen naar het klooster. Toen Sophia vertelde dat haar moeder ziek was, hadden ze beloofd dat ze voor haar zouden bidden. De nonnen behoorden tot de orde van de Zusters van Barmhartigheid en Sophia werd telkens opnieuw getroffen door de vredige rust die er van hen uitging. Ze had al talloze malen een kaarsje opgestoken in de kerk, iets wat haar vader met afschuw zou vervullen als hij dat wist. In zijn ogen was het geloof iets voor dwazen. Het was een discussie waar Sophia zich niet meer aan waagde, en met haar zus sprak ze ook nooit over haar geloof. Ze praatte er alleen heel soms met haar moeder over. De kerk en het geloof waren haar geheimen en betekenden voor haar een bron van kracht.

Sommige nonnen hadden missiewerk in Afrika gedaan, iets wat Sophia fascineerde. Ze zetten zich in voor de armen en werkten in de verpleging of het onderwijs. Sophia had soms het gevoel dat ze met hen meer gemeen had dan met haar eigen familie, ook al kon ze dat natuurlijk tegen niemand zeggen. Ze had sommige nonnen wel verteld dat haar vader een eigen kliniek had en dat ze daar af en toe bijspromg. Haar voornemen om de verpleegstersopleiding te gaan volgen werd hoe langer hoe serieuzer. Dan kon ze haar vader helpen en zich ook nuttig maken voor haar moeder. De verpleging voelde als haar bestemming en haar vader keek uit naar de dag waarop ze bij hem zou komen werken.

Ze had de knoop nog niet definitief doorgehakt toen de toestand van haar moeder verslechterde. Na een gestage achteruitgang kwam Monika aan het eind van de zomer te overlijden. Sophia zat naast haar bed en hield haar hand vast. Ze had de laatste weken bij haar moeder geslapen. Thomas en Theresa waren er ook op het moment van overlijden. Zo stierf Monika omringd door haar dierbaren.

Voor hen allen werd met haar dood de bodem onder hun bestaan weggeslagen. Theresa had nooit willen geloven dat haar moeder zou sterven en ook Thomas had zich vastgeklampt aan de hoop dat ze uiteindelijk weer naar huis zou komen. Voor hem als arts was het een zware slag dat hij haar niet had kunnen helpen. Sophia was de enige van het gezin die het overlijden had zien aankomen. Tegen het eind van haar moeders leven had ze voortdurend voor haar gebeden. Maar die gebeden waren niet verhoord. Na het sterven van haar moeder was ze naar het klooster gegaan, waar de nonnen hadden geprobeerd haar te troosten. Haar moeder had eindelijk rust gevonden, hadden ze gezegd, haar ziel leefde eeuwig voort en zou altijd bij haar zijn. Maar zelfs de nonnen konden de zware last van het verdriet nauwelijks verlichten.

Ze had gedaan wat ze kon om het einde voor haar moeder zo veel mogelijk te verzachten en nu moest ze op haar achttiende alleen verder. Maar wat ze tijdens Monika's ziekte had gezien, wat ze van het ziekbed had geleerd, maakte dat ze niet langer twijfelde aan haar voornemen om verpleegster te worden. En daarmee maakte ze haar vader erg gelukkig.

Theresa zat nog op school. Thomas was na het overlijden van zijn vrouw zo snel mogelijk weer aan het werk gegaan en ontleende daar troost aan. Hij maakte lange dagen, zijn dochters zagen hem nauwelijks. Sophia begon in september met haar opleiding, waardoor ze weer een doel had in het leven. Haar studie bood een welkome afleiding van het gemis. Alles wees erop dat ze de juiste keuze had gemaakt. Ook de nonnen toonden zich verheugd toen ze hun vertelde over de opleiding. Ze had het druk, er moest veel werk worden verzet, haar leven was daardoor rijk en gevuld.

En dat kwam Theresa maar al te goed uit. Zonder de waakzame blikken van haar grote zus had ze alle kans om zich op haar pleziertjes te storten en naar hartenlust te flirten. Niet dat ze daarin ooit te ver ging, maar op haar zeventiende had ze al diverse verkeringen achter de rug. Sophia verwachtte dan ook dat ze zou trouwen zodra ze achttien werd. Haar meest recente verovering was baron Heinrich von Ernst, een respectabele jonge man die tot over zijn oren verliefd was op Theresa. Hij was tien jaar ouder dan zij en telg uit een prominent bankiersgeslacht. Ook hun vader was buitengewoon te spreken over de keuze van zijn dochter, vertelde hij aan Sophia. Die begreep dat verzet zinloos zou zijn, dus ze bespaarde zich de moeite. Bovendien had ze het druk met haar opleiding. Daarnaast werkte ze in de kliniek waar ze als extra lesmateriaal regelmatig operaties bijwoonde.

Heinrich en Theresa verloofden zich een paar dagen na de eerste herdenking van Monika's sterfdag. Theresa was pas zeventien. Toch voelde het ook voor Thomas en

Sophia als een troost dat ze weer iets te vieren hadden. Sophia was inmiddels negentien en had het eerste jaar van haar opleiding afgerond. Heinrich had zijn toekomstige schoonvader toevertrouwd dat hij met trouwen zou wachten tot na Theresa's achttiende verjaardag. Maar hoe jong ze ook was, Theresa zag zichzelf al als de vrouw des huizes in hun toekomstige liefdesnestje waarin zij de scepter zou zwaaien. Ze flirtte niet langer met andere mannen en leek in snel tempo volwassen te worden. Sophia was blij voor haar. Ze vond het niet erg dat haar jongere zus al verloofd was, terwijl zij zelf geen romantische ervaringen, laat staan vooruitzichten had. Het was haar droom verpleegster te worden, een droom die haar leven volledig bepaalde, en ze studeerde ijverig voor haar examens.

Heinrich en Theresa trouwden op de dag dat Theresa achttien werd. De plechtigheid vond plaats in de tuin van huize Alexander; Theresa noch haar vader had behoefte aan een kerkelijk huwelijk. Het huwelijk werd gesloten door een vooraanstaande rechter, een goede bekende en tevens een patiënt van Thomas, aan wie hij zijn leven dankte, zoals hij beweerde. Hij was dan ook graag bereid de rol van trouwambtenaar op zich te nemen. Heinrich vond alles goed, verrukt als hij was van zijn prachtige bruid.

Het werd een ontroerende ceremonie. Denkend aan haar moeder, die ze nog altijd vreselijk miste, voelde Sophia tranen in haar ogen branden toen het jonge paar de geloften uitsprak. De bruiloft werd in intieme kring gevierd met slechts honderd gasten, voornamelijk vrien-

den van Thomas en Monika. Sophia had alles geregeld en de tuin en de tafels versierd met witte lelies en lelietjes-van-dalen. Amper twee jaar na Monika's dood voelde een grootse, uitbundige bruiloft ongepast.

'Ze zou zo blij voor je zijn geweest,' zei Sophia in de aanloop naar de plechtigheid ontroerd tegen haar zusje.

'Denk je?' Theresa pinkte een traan weg. 'Zou ze me niet te jong hebben gevonden?'

'Je bent de afgelopen twee jaar echt volwassen geworden.'

'We willen zo snel mogelijk aan kinderen beginnen,' fluisterde Theresa, en dat verbaasde Sophia niet. Trouwen en kinderen krijgen was altijd Theresa's droom geweest. Sophia twijfelde er niet aan of ze zou spoedig zwanger zijn. Terwijl Thomas met zijn jongste dochter door het middenpad liep bad ze in stilte voor haar zusje. Door haar huwelijk kreeg Theresa de titel van barones en dat vond ze prachtig.

Sophia was haar enige bruidsmeisje. Ze droeg een lichtblauwe satijnen japon uit de kast van haar moeder. Een creatie van Madame Grès, de beroemde Parijse modeontwerpster.

Het huwelijksontbijt was overdadig, de bruiloft buitengewoon chic. Onder de genodigden bevonden zich ook diverse hoge nazi's die bevriend waren met Heinrich, of patiënt van Thomas. Hun aanwezigheid maakte dat Sophia zich slecht op haar gemak voelde, maar haar vader had hen uitgenodigd en voor zover ze patiënt bij hem waren geweest spraken ze vol lof over hem.

Toen Heinrich en Theresa in de lente van 1939 man en vrouw werden was de situatie er in Duitsland bepaald niet beter op geworden. In 1938 was Oostenrijk door het Reich geannexeerd. Talloze Joodse eigendommen waren in beslag genomen, het was Joden verboden een bedrijf te voeren en Joodse bezittingen en onroerende goederen moesten worden geregistreerd. Synagogen waren vernield en platgebrand. Joden werden opgepakt en naar concentratiekampen gedeporteerd. Joodse artsen mochten uitsluitend nog Joodse patiënten behandelen en een maand nadat die maatregel van kracht was geworden werd hun het praktiseren helemaal verboden. Sindsdien konden Joodse artsen alleen nog in de verpleging werken. Culturele evenementen waren voor Joden niet langer toegankelijk en tegen het eind van 1938, zes maanden voor het huwelijk van Theresa en Heinrich, was het Joodse advocaten verboden een praktijk te hebben. Ze mochten alleen nog andere Joden van advies dienen.

De meest verontrustende gebeurtenis in het jaar voorafgaande aan het huwelijk was de Kristallnacht, in november 1938. Sophia was er diep door geschokt, net als het grootste deel van de beschaafde wereld. Honderden synagogen waren platgebrand. Joodse huizen en bedrijven waren geplunderd en vernield, Joden waren het slachtoffer geworden van gruwelijke vormen van agressie, in veel gevallen met dodelijke afloop. Vijftienduizend Joodse mannen waren na de Kristallnacht naar concentratiekampen gedeporteerd. Joden mochten geen gebruik meer maken van het openbaar vervoer, ze werden geweerd van scholen en uit ziekenhuizen en ze wer-